जयकृत·
सि· मु· १

स्व ४

२२ नं जायते स एव परामर्श इत्युच्यते · न च नन्न पर्वतोयं वह्निमानिति ज्ञानं जायते न ह्येवानुमितिः·
अत्र प्राचीना वदन्ति · व्याप्यत्वेन ज्ञायमानं धूमादिकं लिङ्गं अनुमितिकरणमिति तन्न भवति · साध
मानं लिङ्गं नु करणं नहि · लिङ्गस्यानुमितिकरणत्वे हेतुमाह अनागतादिलिङ्गेन न स्यादनुमिति
स्तदा · यद्यनुमितौ लिङ्गं करणं स्यात् · तदा अना [redacted] गतेन विनष्टेन वा लिङ्गेन नानुमितिः
स्यादनुमितिकरणस्य लिङ्गस्य तदानीमभावादिति · व्याप्यपक्षवृत्तित्वधीः परामर्श उच्यते ·
व्याप्तिविशिष्ट [redacted] पक्षेतासंबंधावगाहिज्ञानमनुमितौ जनकं मं · तत्र व्याप्यः पक्षे पक्षनिष्ठप्रकारता निरूपिता व्याप्यनिष्ठविशेष्यतानादि ज्ञानमित्यर्थः·
इति ज्ञानं पक्षे व्याप्यवानिति ज्ञानं च · अनुमितित्वप्रकारे व्याप्य इति ज्ञानात्पक्षे साध्यमि
त्याकारिका · पक्षे व्याप्यवानि तिज्ञानात्पक्षः साध्यवानि त्याकारिका · द्विविधापि व
राम [redacted] र्शोत्पक्षस्साध्यवानि त्येवानुमितिरित्यन्ये · ननु वह्निव्याप्यधूमवानयं
पर्वत इति ज्ञानं विना पिपत्रपर्वतो [redacted] धूमवानिति प्रत्यक्षेण तो धूमो वह्निव्याप्य

व्याप्यनिष्ठप्रकारता निरूपित पक्षनिष्ठविशेष्यताशा
लिज्ञानमित्यर्थः ॥

चिन्तासहकारं वेगा इत्यर्थः॥ भावनं स्वर्गविविषयाणां प्रत्यक्षम्। अत्र पदेन ज्ञानो विषयप्रत्याख्यानं तमान
सत्त्वेऽक्षणीकरणं तत्सहकारात्। स्मृतेस्तु लक्षण्यं गृहीतविषयकत्वाद्यन्तः प्रत्यक्षेऽक रे [illegible] नीय
र्थः॥ योगिनो द्विविधा युक्ता युञ्जा [illegible] नाश्च। अतो योगजधर्मस्यापि द्वैविध्यमुक्तं स्वतन्त्र
योगजधर्मसहायेन तत्तत्साक्षात्परमाण्वादीनां निखिलपदार्थगो [illegible] चरं ज्ञानं सर्वदैव भ
वितुमर्हतीति द्वितीयस्य चिन्ताविशेषोऽपि सहकारी। इति श्रीविश्वनाथपञ्चाननभट्टाचा
र्यविरचितायां सिद्धान्तमुक्तावल्यां प्रत्यक्षपरि[च्छेदः]॥ अनुमितिं व्युत्पादयति। व्याप्ति
विशिष्टपक्षधर्मताज्ञानकरणम्। अनुमानम्। [अनु]मितिः। अनुमितौ व्याप्तिज्ञानं करणं
परामर्शो व्यापारः॥ तथाहि येन पुरुषेण महानसादौ धूमे वह्नेर्व्याप्तिर्गृहीता पश्चात्स
एव पुरुषः क्वचित्पर्वतादौ अविच्छिन्नमूलां धूमरेखां पश्यति तदनन्तरं धूमो वह्नि
व्याप्य इत्येवंरूपव्याप्तिस्मरणं तस्य भवति पश्चाच्च वह्निव्याप्यधूमवानयं पर्वत इति ज्ञा

जयह्मसं ब
सि॰ मु॰ टी॰ पो॰
३३

मित्युच्यते॰ तत्तत्कार्य्यकारणाभावद्रूपं वह्निव्याप्यो धूम इत्यालोकनान्यथानुपपत्तिर्लाघवा
च्च मितिस्यात् इति॰ व्याप्यव्यापकता न तु पर्वतत्रापि वह्निरिति बुद्धिज्ञाने कल्पनीयं पक्षसत्त्वन्तु तृतीयो
रस्यादोषमत्यादिति॰ व्याप्तानाम व्यापकसामान्याश्रयपक्षत्वव्याप्तिः केत्यत आह व्याप्तिः साध्यवदन्यस्मि
न्नसम्बन्ध उदाहृतः॰ वह्निमान् धूमादित्यादौ साध्यं वह्निः साध्यवान् महानसादिः तदन्यो जलह्र
दादिः तद्वृत्तित्वं धूमस्येति अभावरूपसमन्वयः धूमवान् वह्नेरित्यादौ साध्यवदन्यस्मिन् अयःपि
ण्डादौ वह्नेः सत्त्वान्नातिव्याप्तिः॰ येन सम्बन्धेन साध्यं तेनैव साध्यवान् बोध्य व्य
न्यथा समवायसम्बन्धेन वह्निमान् वह्न्यवयवः तदन्यो महानसादिस्तत्र धूमस्य वृत्तेर
व्याप्तिप्रसङ्गात्॰ साध्यवद्भिन्नश्च साध्यवत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदवान्
बोध्यः॰ तेन यत्किञ्चिद्वह्निमतो महानसादेर्भिन्नपर्वतादौ धूमस्य सत्त्वेऽपि नाव्या
प्तिः॰ येन सम्बन्धेन हेतुता तेनैव सम्बन्धेन साध्यवदन्यावृत्तित्वं बोध्यम्॰ तेन वह्निमदन्यस्मि

३३

[illegible] ...ज्ञानीतेः तुमितेः व्याप्तिप्रकारकाधीन व्याप्यतावच्छेदकप्रकारकपक्षधर्मताज्ञानानन्तरं [illegible] तेन चरमपरामर्शोऽपि
व्याप्तिप्रकारक [illegible] व्याप्यतावच्छेदकप्रकारकपक्षधर्मताज्ञानमितिमूलार्थः।
तद्धर्मानवच्छिन्न [illegible] व्यापकव्याप्तिप्रकारकज्ञानकालीन तद्धर्मावच्छिन्नप्रकारकपक्षतावच्छेदकावच्छिन्न
विशेष्यताशालिज्ञानमितार्थः।

इति स्मरस्मर तां तत्र ज्ञानद्वयादेवानुमितिदर्शनात् । व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानं
सर्वत्र न कारणं किन्तु व्याप्यतावच्छेदकप्रकारकपक्षधर्मताज्ञानत्वेन कारणता व्याप्यस्य व्यापकत्वात्
विशिष्टज्ञानकल्पने गौरवाच्चेति चेन्न । व्याप्यतावच्छेदकाज्ञानेऽपि वह्निव्याप्यवानिति ज्ञानाद
नुमित्युत्पत्तेः । लाघवाच्च व्याप्तिप्रकारकपक्षधर्मताज्ञानत्वेन हेतुत्वम् । किञ्च धूमवान्पर्वत इति
ज्ञानादनुमित्यापत्तिः । व्याप्यतावच्छेदकीभूतधूमत्वप्रकारक [illegible] ज्ञानस्य सत्वात् । न चैवं [illegible]
ता व्याप्यतावच्छेदकप्रकारकपक्षधर्मताज्ञानस्य हेतुत्वे [illegible] म् । चैत्रस्य व्याप्तिग्रहे मैत्रस्य
पक्षधर्मताज्ञानादनुमित्यापत्तेः । [illegible] तत्पुरुषीयपरामर्शाद्व्याप्यतावच्छेदकप्रकारक
तत्पुरुषीयपक्षधर्मताज्ञानं तत्पुरुषीयानुमितौ हेतुरित्युच्यते । तत्र [illegible] प्रत्यक्षकार्यकारणभावा
पत्तिः । [illegible] तेन समवायेन व्याप्तिप्रकारकपक्षधर्मताज्ञानसमवायेनानुमितिं जनयतीत्य
र्थेनानन्तकार्यकारणभावः । यदि व्याप्तिप्रकारकज्ञानं पक्षधर्मताज्ञानं च स्वतन्त्रं कारणं

जयरामः व्याप्यत्वं ... धर्मानवच्छिन्नो ... व्याप्तिपरिहारः ... तथाहि गुणानामिति। तथाहि हेतुसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगितानव
सि. मु. ली च्छिन्नप्रतियोगिभेदकूटविशिष्टसाध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिः ३

३२ न च माहिषत्वादेहेतुत्वाधिकरणावृत्तितादृशत्वाभावप्रतियोगित्वं तन्न वन्ह्यादेरस्तीत्यव्याप्तिः न च स
मानाधिकरणावृत्तिधर्मयोरेव व्याप्तिरिति वाच्यम्। तत्तद्धेतुरूपाभावसत्वादेकस्मै
त्वेपि हेतुपंनास्तीति प्रतीतेः गुणावच्छिन्नव्याप्यादित्यादावव्याप्तिश्च तद्व्याप्यसाध्यतावच्छेद
कप्रतियोगितानवच्छेदकं तदवच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिरिति वाच्यम्। न
घटत्वेत्यत्र मन्निष्ठात्यन्ताभावप्रतियोगितानवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकं तदवच्छिन्न
साध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिरिति सिद्धम्। न च रूपत्वव्याप्यजातिमान् पृथिवीत्वा
३ दित्यत्र साध्यताव[redacted]च्छेदकरूपत्वव्याप्यजातित्वस्य साधारण्यात् ... जातीनां नी
ला दिवृत्त्यभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वम् सत्त्वादव्याप्तिरिति वाच्यम्। तत्र परंपरया दि ७
रूपत्वव्याप्यजातित्वस्यैव साध्यतावच्छेदकत्वात्। न हि नीलादिसाधारणधर्मावच्छिन्नाभावः
क्वापि पृथिव्यामस्ति रूपत्वव्याप्यजातिमन्नास्तीति प्रतीतेः [redacted]

तथापीति ... प्रतियोगितानवच्छेदकसाध्य ... ३२
... [illegible] ... अभावप्रतियोगितानवच्छेदकभेदकूट ... [illegible]

ननु केवलान्व... [illegible] ... तत्कालीन ... व्याप्तिः ... [illegible]

न्यमानावच्छेदकसमस्यसमनाधसन्येन साध्यपिनप्रसक्तिः साध्यवदन्यावृत्तित्वं च साध्यवदन्यवृत्तित्वा-
वच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्तेन धूमवान् वह्नेरित्यत्र हेतुरि ... सम्बन्धावच्छिन्नसाध्यवदन्यहृदादि-
वृत्त्यभावपि नातिव्याप्तिः अत्र च पिट्टस्यत्वगतके ... केवलान्व ... यिविशिष्टसत्वादिमादोविशिष्ट-
सत्ताद्याः शृङ्गसत्ते पास्वेक्यासाध्यवदन्यस्मिन् रूपरागादावपृत्तित्वं नास्ति अतो हेतुता-
वच्छेदकरूपेणावृत्तित्वं वाच्यम् हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नानवच्छेदकमिति फलितोऽर्थः
ननु केवलान्वयिनि ज्ञेयत्वादौ साध्य ... वदन्यस्याप्र ... सिद्धत्वादव्याप्तिः किंवस्तावान्
ज्ञात्वेरित्यादौ साध्यवदन्यस्मिन् सामान्यादौ हेतुतावच्छेदकसम्बन्धेन समवायेन वृत्ते-
रप्रसिद्ध्यत्वादव्याप्तिरत्राह अत्र च हेतुमन्निष्ठविरहाप्रतियोगिना साध्येन हेतोरेकाधिक-
रणव्याप्तिरव्यत्ते हेतुमन्निष्ठावृत्तिर्यस्य सत्ताया विरहस्याभावः तथा च हेत्वधिकरणवृत्त्य-
भावाप्रतियोगितासाध्येन सह हेतोः सामानाधिकरण्यं व्याप्तिः अत्र च यघापि पर्वतो वह्निमा-
हेतु समानाधिकरणवृत्त्यन्त ताभावाप्रतियोगिसाध्यसमानाधिकरण्यं व्याप्तिः ॥ १

परंपरासम्बन्धे ... ... ति तिनयाहे हेतुसमानाधिकरणाभावप्रति
कतावच्छेदकधर्मा ... वच्छि ... तावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिः ३ हेतुतावच्छे
गिता ... च्छेदकभेदकूटविशि ... साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिरित्यर्थः

[redacted] न्यायवस्तुत्वव्याप्यजाते रभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेऽपि ... जाति
त्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावान्नाव्याप्तिः एवं च दरिद्रमानमादिसंयोगादिमान्द्रव्यत्वादित्यादावपि द्रव्य
दौ साध्ये परंपरया द्रव्यत्वमेव साध्यतावच्छेदकमिति नाव्याप्तिः सो ... दिमे ... न व्याप्यमै
दालाद्रव्यस्य च साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकं प्रतियोगितावच्छेदकतानवच्छेदकमिति स
पिलक्षणाद्रव्यकमित्यिमदति हेत्वधिकरणत्वं च हेतुतावच्छेदकविशिष्टाधिकरणत्वं वाच्य
म् तेन द्रव्यं कर्मान्यत्वविशिष्टसत्वादित्यादौ शुद्धसत्वाधिकरणगुणादिनिष्ठाभाव
प्रतियोगित्वेऽपि [redacted] द्रव्यस्य नाव्याप्तिः हेतुतावच्छेदकसम्बन्धेन हेत्वधिकरणत्वं
१२ ध्यम् तेन समवायेन धूमाधिकरणानन्दवृत्त्यव ... निष्ठाभावप्रतियोगित्वेऽपि वह्नेर्नाव्याप्तिः
... भावस्य प्रतियोगिव्यधिकरणा [redacted] बोध्यः तेन कपिसंयोगी एतद्वृक्षत्वादित्यत्रसं
हेतुतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नाधेयतानिरूपकवृत्तित्वाभावप्रतियोगितावच्छेदककूटविशिष्टसाध्यतावच्छेदकावच्छि
न ... साध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिः ३ प्रतियोगिव्यधिकरणहेतुतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेतुमन्निष्ठा
धेयतानिरूपकवृत्तित्वाभावप्रतियोगितावच्छेदकभेदकूटविशिष्टसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिरित्यर्थः २

श्री॰

सि॰ मु॰ ली॰

३४

प्रतियोग्यनधिकरणहेतु ... धर्मावच्छिन्नत्वादि पूर्वेतरप्रतियोग्यधिकरणाधिकरणेति हेतुताव — च्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नत्वादि ...
न हेत्वधिकरणप्रतियोग्यनधिकरण ... हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकसाध्यता ... वच्छेदकावच्छिन्नसाध्यसमानाधिकरणत्वं व्याप्तिः ...
इति — पर्यवसन्नं तत्र हेतुसमानाधिकरणेति विशेषणादाने विग्रहः ... धूमादिरत्र ... धूमाधिकरणवृत्ति ... प्रतियोगित्वात् ... हृदादेः
हृदादेः हेत्वधिकरणत्वाभावाच्च हेतुभूतधूमाधिकरणावच्छेदेन च ... नाधिकरणेति व्यभावात् ... प्रतियोगि ... नधिकरणा
वृत्तित्वात् ... भावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात् ... हि ... व्याप्तिप्रसक्तेः हेतुसमानाधिकरणेति ... इत्यर्थः ॥ ७

भावच्छेदेनस्पन्दस्य कालिकपिसंयोगाभावप्रतियोगित्वं विकालिसंयोगस्य नाव्याप्तिः
स्वप्रतियोगिव्यधिकरणत्वं यदि प्रतियोग्यनधिकरणत्वं तदा तस्य नाव्याप्तिः
प्रतियोगिनः कपिसंयोगस्यानधिकरणगुणादौ वर्त्तमानो भावस्तस्यैवमेव
च्छेदेन च कपिसंयोगसत्त्वात् यदि प्रतियोगि — व्यधिकरणत्वं तदा संयोगी सत्त्वादिसा

ति ५ दावव्याप्तिः सजातीयाधिकरणगुणादौ कपिसंयोगाभावस्य स्वप्रतियोग्यनधिकरणा द्रव्यवृत्ति
त्वादिति वा कालम् हेत्वधिकरणप्रतियोग्यनधिकरणत्वं विशिष्टस्य विवक्षितत्वात् कत्तेति
स्वप्रतियोग्यनधिकरणीभूतहेत्वधिकरणवृत्त्यभाव इति निष्कर्षः प्रतियोग्यनधि
करणत्वप्रतियोगितावच्छेदक ... वच्छिन्नानधिकरणत्वं ... इति
भावाज्जातेरप्यादे ... नधिकरणगुणादौ विशिष्टसत्ताभावप्रतियोगिसत्तादेर्व्या

प्रतियोगिव्यधिकरणहेतुसमानाधिकरणाभाव ... प्रतियोग्यनधिकरणहेत्वधिकरणवृत्त्यभावत्वा ... समानाधिकरणत्वं ... कत्वाद्
प्रतियोग्यनधिकरणहेतुताव ... वच्छिन्नहेतुतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्ना ... प्रति ...
... समानाधिकरण ... प्रतियोगिकसंयोग ...
... स्वप्रतियोगि ...
... गुणादेः ...